

بررسی و مقایسه چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با «استاندارد ایزو 214»¹

دکتر محمدحسین دیانی

شهلا شیردل²

چکیده

هدف از پژوهش حاضر، بررسی و تعیین میزان انطباق چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با عناصر مندرج در استاندارد ایزو 214 است. روش پژوهش، پیمایشی است. به دلیل تنوع چکیده‌ها در این حوزه، چکیده‌ها به دو دسته کلی تقسیم شد: 1. چکیده‌های راهنما 2. چکیده‌های تمام‌نما. دو سیاهه استخراج شده از عناصر مندرج در استاندارد ایزو 214 به عنوان ابزار پژوهش برای دو نوع چکیده موجود انتخاب گردید. جامعه پژوهش حاضر، شامل 270 چکیده فارسی از آخرین دوره مجله‌های علمی - پژوهشی در دسترس در حوزه علوم انسانی بود که تا قبل از سال 1383 موفق به کسب رتبه علمی - پژوهشی از وزارت علوم، تحقیقات و فناوری شده بودند. این تعداد نمونه به روش تصادفی انتخاب شد. یافته‌ها نشان داد 60/37% چکیده‌های جامعه پژوهش از نوع چکیده راهنما و 39/63% از آنها از نوع چکیده تمام‌نماست، همچنین، یافته‌ها نشان داد میانگین درصد همخوانی چکیده‌های راهنما با عناصر استخراج شده از استاندارد ایزو 214، 83/14% و میانگین درصد همخوانی چکیده‌های تمام‌نما با عناصر مذکور 78/70% است. در ادامه اطلاعات الگوی ارائه شده برای نوشتن چکیده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها» در هر مجله بررسی شد. نتایج پژوهش نشان داد: 1. چکیده‌های حوزه علوم انسانی بیشتر از نوع چکیده راهنماست 2. در حوزه علوم انسانی، چکیده‌های راهنما بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو 214 مطابقت دارند 3. اطلاعات ارائه شده در الگوی مجله برای نوشتن چکیده، عناصر محدودی از استاندارد ایزو 214 را منعکس می‌کند. کلیدواژه‌ها: چکیده راهنما، چکیده تمام‌نما، استاندارد ایزو 214، مجله‌های علمی - پژوهشی، چکیده فارسی، مقاله‌ها.

مقدمه

رشد روزافزون متون و مدارک علمی، پژوهشی و فنی، روی آوری به خدمات ثانویه و منابع ردیف دوم، برای آگاهی سریع تر و دقیق تر از محتوای منابع ردیف اول را ضروری تر می‌نماید. چکیده‌نویسی، یکی از خدمات ثانوی برای تلخیص مطالب و محتوای مدارک است که برای جایگزینی یا گزیده خوانی متن اصلی، تهیه و تولید می‌شود. در واقع، چکیده معرف محتوای متن در مقیاسی بسیار کوچکتر از متن اصلی است (مولینا، 1376). لذا روی آوری به مطالعه آنها قبل از مطالعه متن اصلی، عملی ترین شیوه مطالعه گزینشی است از بین مدارکی که هر روز بر تعداد آنها افزوده می‌شود. نقش چکیده، فراهم آوری خلاصه اطلاعات متن اصلی است. برای اطمینان از اینکه این جایگزین‌ها به چه میزان رساننده متون اصلی هستند، مقایسه عناصر مطرح در آنها با استاندارد چکیده‌نویسی، توجیه پذیر شده است.

1. برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمد حسین دیانی.

2. کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه فردوسی مشهد.

بیان مسئله

در دنیای امروز، توسعه اقتصادی و فرهنگی به میزان زیادی به تحقیق بستگی دارد. بر این اساس است که درصد قابل توجهی از سرمایه‌های ملی صرف حمایت از برنامه‌های تحقیقی می‌شود. نتیجه تحقیق، اطلاعاتی است که باید به طور مؤثر، سریع و کافی در دسترس دیگران قرار گیرد (مهدوی، 1366). جدیدترین یافته‌های پژوهشی را می‌توان در مجله‌ها یافت، اما با افزایش روزافزون تولیدات علمی، مطالعه متن کامل همه پژوهشها غیر ممکن شده است و هیچ کس قادر نخواهد بود با مطالعه متن کامل نوشته‌ها، از تمام آنچه درباره دانش مورد علاقه وی نوشته شده، اطلاع حاصل کند. در این شرایط، چکیده مقاله‌ها می‌تواند مشکل وقت و انرژی را در مطالعه اطلاعات تولید شده کاهش دهد و همچنین عامل اصلی انتخاب مقاله‌ها و تعیین کننده نیاز یا بی‌نیازی مراجعان به مطالعه متن اصلی و بهره‌وری از نتایج مطرح شده در آن و نیز یکی از ابزارهای جستجو، اشاعه و بازیابی در پایگاههای اطلاع‌رسانی باشد. بدین ترتیب، تعیین میزان انطباق این چکیده‌ها با استانداردهای بین‌المللی، یکی از راههای اساسی بهینه‌سازی اطلاعات آنها و ایجاد زمینه همسویی و هماهنگی با روندهای جهانی به شمار می‌آید و با توجه به نقش چکیده در افزایش سرعت و دقت بازیابی اطلاعات مرتبط با نیازهای اطلاعاتی، تعیین میزان انطباق، محکی برای برآورد فاصله با این استاندارد و به تبع آن، ایجاد هماهنگی در چکیده‌هاست.

اهمیت و اهداف پژوهش

هدف اصلی پژوهش حاضر، تعیین کیفیت مندرجات چکیده‌های مقالات مجله‌های علمی - پژوهشی فارسی از طریق شناسایی نقاط قوت و ضعف چکیده‌ها با تأکید بر رعایت استاندارد بین‌المللی ایزو 214 است و می‌تواند در یکدست کردن روشهای فشرده‌سازی به منظور ایجاد شرایط مناسب برای سهیم‌شدن سازمانها در منابع اطلاعاتی یکدیگر مفید و مؤثر واقع گردد.

اهداف دیگر این پژوهش عبارت است از:

1. گسترش دید و توجه به دیگر معیارهای تهیه چکیده‌های مقالات (مانند آنچه در نمونه‌های مشابه خارجی انجام شده است).

2. توجه به نوع مقالات (مقالات مروری و مقالات پژوهشی) موجود در این حوزه و تعیین نسبت حضور آنها و میزان انطباق چکیده‌های هر نوع مقاله با معیارهای تعیین شده برای چکیده

3. توجه به الگوهای احتمالی موجود در هر مجله و تعیین میزان رعایت الگوهای احتمالی برای تهیه چکیده‌ها

4. شناسایی الگویی که در مقایسه با دیگر الگوها، بیشتر به معیارهای تهیه شده در استاندارد ایزو 214 توجه دارد.

پرسشهای پژوهش

1. عناصر کلیدی چکیده مقاله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی تا چه میزان با عناصر کلیدی مندرج در استاندارد ایزو 214 همخوانی دارد؟
2. نقاط ضعف و قوت چکیده‌های تهیه شده در حوزه علوم انسانی چیست؟
3. در صورت وجود الگوی خاص برای تهیه چکیده‌های هر مجله، چکیده‌های آن مجله تا چه میزان از الگوی ارائه شده پیروی می‌کند؟
4. الگوهایی که مجله تهیه کرده، تا چه میزان با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو همخوانی دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر را می‌توان پژوهشی پیمایشی، از نوع توصیفی دانست. تحقیق پیمایشی از نوع توصیفی برای بررسی توزیع ویژگی‌های یک جامعه به کار می‌رود. پژوهش حاضر نیز با روش تحقیق پیمایشی به بررسی وضعیت و شرایط تعدادی از چکیده‌های فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - تمام‌نمای حوزه علوم انسانی بر اساس معیارهای ذکر شده در استاندارد "ایزو 214" بررسی کرده است.

جامعه آماری و نمونه آماری

جامعه آماری این پژوهش، شامل 907 چکیده فارسی مقالات مجله‌های علمی - پژوهشی در حوزه علوم انسانی است که آخرین دوره آن در کتابخانه‌های در دسترس وجود دارد. برای تعیین حجم نمونه، جدول «مورگان» مورد استفاده قرار گرفت (دیانی، 1378، ص 67). طبق این جدول، تعداد 270 چکیده برای نمونه لازم شناخته شد. این تعداد نمونه با توجه به نسبت حضور هر یک از انواع چکیده‌ها (چکیده راهنما و چکیده تمام‌نما) انتخاب و برای انتخاب، از روش انتخاب تصادفی استفاده گردید.

تاریخچه چکیده و چکیده‌نویسی

مشکل دسترسی به نوشته‌ها، پدیده قرن بیستم نیست، بلکه این مشکل تقریباً از زمانی که نوشتن آغاز شد، وجود داشته است. تاریخ چکیده‌نویسی به ادوار باستانی، وقتی که نوشتن روی الواح گلی آغاز شد، بر می‌گردد. «فرانسیس جی. ویتی» که بررسی جامعی درباره تاریخ چکیده‌نویسی انجام داده است، می‌گوید اسنادی به خط میخی در بین‌النهرین مربوط به هزاره دوم قبل از میلاد مسیح کشف شده که در آنها مطالبی شبیه چکیده وجود دارد. در مواردی هم الواحی یافت شده که روی یکی از آنها متن کامل و روی دیگری چکیده متن نوشته شده است. «ویتی» در ادامه اشاره می‌کند دانشمندانی که در کتابخانه بزرگ اسکندریه مطالعه و تحقیق می‌کرده‌اند، در یافته بودند که مطالعه و مراجعه به تعداد زیادی مدرک، آن هم به صورت لوله‌های پاپیروس، کار دشواری است و لذا برای سهولت دستیابی، چکیده آنها را تهیه می‌کردند و هدف از این کار، فراهم‌آوری اطلاعات فشرده، درباره اصل مدرک و سهولت جستجو یا بازخوانی آنها بوده است. استفاده از چکیده منحصر به کتابداران و دانشمندان نبوده است؛ دولتمردان نیز به دلیل نبود زمان کافی برای خواندن گزارشها، از خلاصه مطالب استفاده می‌کردند. در قرون وسطی، کاتبان چکیده مطالب را به صورت شفاهی برای پادشاهان که گاه

بی سواد نیز بودند، بیان می کردند. از قرن هفدهم، چکیده‌نامه‌هایی مشابه چکیده‌نامه‌های امروزی ظاهر شد. نخستین نشریه ادواری چکیده برای اشاعه اطلاعات در سطح عموم «مجله دانشمندان»³ نام داشت که در سال 1665 در پاریس چاپ شد. این نشریه هفتگی در مقدمه اولین شماره خود، هدف از انتشار آن را مطلع کردن خوانندگان از مسائل و مطالب مهم و جدید اعلام کرد. در این قرن، با توجه به زمینه‌های تاریخی و تقسیم شدن اروپا، مهار شدید مرزهای بین کشورها توسط حاکمان، ارتباطات و حمل و نقل نامناسب و علاقه حاکمان برای آگاهی داشتن از مسائل سایر کشورها، چکیده اهمیت زیادی پیدا کرد. رفته‌رفته، چکیده از یک وسیله ارتباطی اختصاصی به یک نظام اشاعه اطلاعات تبدیل شد (مهدوی، 1366).

قرن 19 آغاز گرایشهای تخصصی و به دنبال آن پیدایش چکیده‌های تخصصی بود. در سال 1898، برای نخستین بار «چکیده‌های علوم» که یک چکیده‌نامه تخصصی بود انتشار یافت. قرن بیستم دوران ارتقای سطح چکیده‌نویسی بود و روند تخصصی شدن مجله‌ها ادامه داشت؛ در نیمه دوم قرن 20، «لوان»⁴ (1958، Loan) بر اساس معیار بسامد واژه یا عبارت برای انتخاب جملات در مدرک، «چکیده‌نویسی خود کار»⁵ را پایه‌گذاری کرد (لنکستر، 1382، ص 402).

چکیده‌نویسی به شیوه نسبتاً نظام‌یافته آن در ایران، برای نخستین بار در «مرکز اسناد و مدارک علمی مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی» معمول گردید. نخستین مجله چکیده در ایران در سال 1348 با 148 چکیده مربوط به مقاله‌های علوم و علوم اجتماعی، توسط مرکز اسناد و مدارک علمی منتشر گردید. هم‌اکنون نیز مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، تهیه چکیده از متون علمی فارسی و غیرفارسی را در زمینه‌های مختلف موضوعی بر عهده دارد و آن را به صورت چاپی و صفحه‌فشرده در اختیار متقاضیان قرار می‌دهد (کولانین، 1380).

معادل انگلیسی امروزی واژه چکیده «Abstract» و معادل فرانسسه آن «Résumé» و معادل عربی آن «مُلَخَّص» است، این واژه، توسط افراد مختلف با معانی مختلف به کار برده شده است. بنا بر تعریف «پائو» (1378): «چکیده فشرده دقیق محتوای مهم مدرک است که هدفها، دامنه شمول و یافته‌های عمده آن را عرضه می‌کند».

«مولینا»⁶ (1376)، چکیده‌نویسی را شامل فرایندهای ادراکی، تفسیری، گزینشی و خلاق می‌داند که مهم‌ترین هدف آن، تجدید ساختار اطلاعات مدرک در مقیاس کوچکتر است. از نظر وی، متن مدرک همانند درختی است که باید دو فرایند را طی کند تا به چکیده تبدیل شود. این دو فرایند عبارت است از: الف) هرس: قطع و حذف بخش‌های اضافی و حفظ شاخه‌های اصلی ب) غصاره‌گیری متن و دستیابی به لب مطلب و درونمایه.

در واقع می‌توان گفت هدف از تهیه چکیده، تأمین نیاز به آگاهی‌رسانی جاری و کمک به خواننده (به دلیل محدودیت ذهن آدمی در حفظ و یادگیری) در ارزیابی محتوای مدرک و ارتباط احتمالی آن با

1. Journal des savants.

1. Loan.

2. Automatic Abstracting.

3. Molina.

تصمیم‌گیری درباره استفاده یا عدم استفاده از متن اصلی، جلوگیری از دوباره‌کاری و تأخیر در تحقیقات در حال پیشرفت، کاهش هزینه‌ها و مقابله با تولیدات مستمر و بیش از حد است.

«مهدوی» (1366) موارد کاربرد و استفاده چکیده‌ها را در این سرعنوانها خلاصه کرده است: افزایش خدمات آگاهی‌رسانی جاری، صرفه‌جویی در وقت، غلبه بر مانع زبان، سهولت انتخاب، سهولت جستجو و کمک در تهیه کتابشناسی‌ها و نقد و بررسی‌ها. «داورپناه» (1381) 9 نوع چکیده⁷ را تعریف کرده که دو نوع از آن تعاریف که در حوزه کار این پژوهش می‌گنجد، موارد زیر است:

- چکیده تمام‌نما⁸: این نوع چکیده شامل تمام مطالب مهم و اساسی یک نوشته و نتایج کمی و کیفی مندرج در آن است؛ نیز خلاصه‌ای روشن از مباحثات و یافته‌های اساسی مدرک را ارائه می‌دهد. این نوع چکیده بیشتر در حوزه علوم و فنون کاربرد دارد.

- چکیده راهنما⁹: به مطالب مهم اشاره می‌کند، بدون آن که متعرض داده‌های کیفی و کمی آن شود. در واقع، راهنمای محتوای یک نوشته است. این نوع چکیده بیشتر در حوزه علوم انسانی کاربرد دارد.

پیشینه علمی و مرور متون مربوط

تحقیقات و مطالعات انجام شده در حوزه چکیده‌نویسی، هر یک از منظری خاص به بررسی این حوزه پرداخته است که در زیر، درباره هر یک از این تحقیقات، به اختصار توضیح داده می‌شود.

الف) پیشینه پژوهش در خارج از کشور

«تنوپیر و جاسکو»¹⁰ در ادامه کاری که «کوئیتز و درانبرگ»¹¹ (1993) انجام داده بودند، درباره معیار سنجش خوانایی چکیده‌ها بر پایه معیار پیروی از سبک محتوای متن - که یکی از معیارهای ذکر شده در «استاندارد ملی آمریکا» است - مطالعه کردند. آنها دو معیار آگاهی بخشیدن به خواننده و جامعیت چکیده‌ها را هم مد نظر قرار دادند. جامعه پژوهش آنها سه لوح فشرده نمایه‌های نشریات معتبر بود که حاوی چکیده بود. آنها متون جامعه پژوهش را با توجه و تأکید بر مسائل زبانی و دستور زبان بررسی و تحلیل کردند و به این نتیجه رسیدند که افعال مجهول، حروف اضافه، جملات متعدد در هر بند، کلمات متعدد در هر جمله و کلمات پر هجا، خوانایی چکیده را به نحو چشمگیری کاهش می‌دهد. معیار اشاره شده در «استاندارد ملی آمریکا» از زاویه و وجه دیگری بررسی و سنجش شد، زیرا به نظر می‌رسید جامعیت مثل دیگر معیارها به راحتی قابل سنجش نباشد و آن را باید بر پایه نیازهای شخصی کاربران سنجید. مطالعه نشان داد که معیارهای عینی کیفیت چکیده‌ها کمتر از دیدگاه ذهنی سنجش چکیده‌ها مسئله سازند.

۱. «داورپناه» به انواع دیگری هم اشاره می‌کند که عبارت است از: چکیده تلگرافی، چکیده - سو گرفته، گفته راهنما، چکیده عنوانی، عنوان محتوا نما و چکیده گزارمانی.

2. Informative Abstract.

3. Indicative Abstract.

1. Tenopir & Jasco.

2. Kowitz & Dranberg.

«هاو کیتز»¹²، «لارسون»¹³ و «کاتون»¹⁴ (2003) با استفاده از 3000 چکیده از چکیده‌هایی که ساختار و ترکیب بندی جدید در حوزه علوم اطلاع‌رسانی را داشتند، سودمندی ساختار بازنگری شده را بررسی کردند. آنها می‌خواستند بدانند که آیا ساختار جدید، به میزان کافی، مطالب مرتبط با علم اطلاع‌رسانی (مثل پایگاه «لیزا») را بازیابی می‌کند یا نه. ساختار مورد نظر با جمع آوری عبارتهایی از گروه‌های موجود در 13 سرعنوان اصلی تهیه شد. هر چکیده فقط در یک شماره رده بندی که معرف یک سرعنوان اصلی و یک سرعنوان فرعی برای کاربران است، آمد. با نگاهی به توزیع چکیده‌ها در هر بخش، معلوم شد که ترکیب بعضی از آنها در دسته‌ها با هم به طور صحیح مرتبط است، با حضور چکیده‌های رده‌بندی نشده، وجود شکاف بین چکیده‌ها آشکار گردید، فقط 19 درصد از جامعه مورد مطالعه در سرعنوان اصلی خود حضور داشت. آزمون با 1265 چکیده تکرار شد و نشان داد که چکیده‌ها در 11 بخش اصلی، توزیع مناسبی دارد. سرعنوانهای فرعی هم آزمایش گردید، ولی تنها به عنوان بخش‌های گسترش‌پذیر در نظر گرفته شدند.

ب) پیشینه علمی و مرور متون در ایران

با بررسی مطالعات انجام شده درباره چکیده و چکیده‌نویسی در ایران، معلوم شد مطالعات و پژوهشهای معدودی درباره موضوع پژوهش انجام شده است. به هر حال، ذکر محدود پژوهشهای انجام شده برای آگاهی از تحقیقات پیشین، شیوه انجام کار و نتایج حاصل از آن ضروری به نظر می‌رسد در ادامه، به ترتیب سال انجام پژوهش آنها را شرح داده‌ایم:

«حفیظی اردکانی» (1378) در تحقیق خود با هدف تعیین میزان رعایت استاندارد ایزو در تهیه چکیده پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه تهران در فاصله سالهای 1374-1376، استانداردهای چکیده‌نویسی را پس از ترجمه و تعیین موارد لازم، سیاه‌بندی کرده. داده‌های حاصل، از 100 عنوان پایان‌نامه از هر دانشگاه با انتخاب تصادفی و به تفکیک سال، دانشگاه و دانشکده، جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل شد. وی در نهایت دریافت که در نمونه تحقیق، 6/58% استاندارد را رعایت شده است و از لحاظ میزان رعایت استانداردها، اختلاف معناداری میان دو دانشگاه وجود ندارد.

"مختاری" (1383) در پژوهش پایان‌نامه‌ای خود تحت عنوان «میزان انطباق چکیده مقالات مجله‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی با دستورالعمل‌های «گروه ونکوور» و استاندارد «ایزو 214»، با تهیه دو سیاهه مجزا، به توصیف و تحلیل میزان انطباق پرداخت. او در نهایت دریافت که در کل، میزان انطباق چکیده‌های مورد پژوهش با استاندارد «ایزو»، 9/83% و با گروه ونکوور 3/82% است. جامعه پژوهش در بخش «بیان یافته‌ها» با 8/97% بیشترین و در بخش «برگرفته شدن کلیدواژه‌ها از متن» با 4/50% کمترین میزان مطابقت را با دستورالعمل «گروه ونکوور» داشته است، در انطباق با استاندارد «ایزو 214» «جایگاه چکیده» با 100%، بیشترین و «جمله‌مبیین موضوع» با 3/37%، کمترین میزان انطباق را داشته است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

3. Hawkins.
4. Larson.
5. Caton.

با توجه به ویژگیهای سؤالهای پژوهش و اهداف تحقیق، و بررسی تحلیل یافته‌ها، از جدول فراوانی و درصد فراوانی، میانگین، نمودارهای ستونی و آمار استنباطی غیرپارامتری استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد چکیده‌های این حوزه، در کل، بیشتر از نوع چکیده‌های راهنماست (جدول شماره 1). این یافته، در بررسی چکیده‌های این حوزه بسیار مهم است؛ چون برای ارزیابی هر نوع چکیده، باید محتوا و ماهیت چکیده را مبنای قرار داد.

جدول 1. جدول فراوانی و درصد فراوانی چکیده‌های راهنما و تمام‌نما

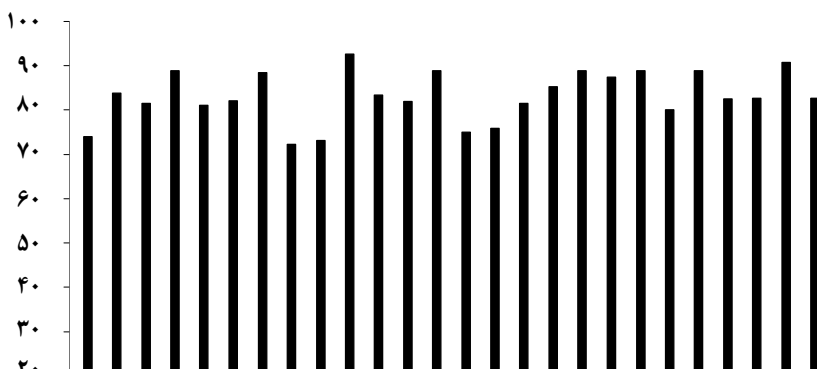
نوع چکیده	فراوانی	درصد
چکیده راهنما	163	60/37
چکیده تمام‌نما	107	39/63
X^2	11/6	
P	0/000	

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که چکیده‌های راهنمای جامعه پژوهش (با میانگین درصد همخوانی 83/14%) بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما (با میانگین درصد همخوانی 78/80%) با عناصر برگزیده استاندارد ایزو 214 مطابقت دارد. (جدول شماره 2)

جدول 2. مقایسه میانگین درصد نهایی هر دو نوع چکیده

انحراف معیار	میانگین	بیشترین	کمترین	تعداد عناصر بررسی شده	نوع چکیده
14/72336	83/14	100/00	53/42	18	چکیده راهنما
17/22439	78/69	100/00	49/58	21	چکیده تمام‌نما

در بررسی میزان همخوانی چکیده‌های راهنمای حوزه علوم انسانی با 18 عنصر برگزیده از استاندارد ایزو 214 معلوم گردید که عنصر «ذکر اطلاعات کتابشناختی مقاله در صفحه چکیده» با 100%، بیشترین و عنصر «پرهیز از کاربرد جملات طولانی» با 53/42% کمترین میزان مطابقت را با استاندارد ایزو 214 داشته است. در بررسی میزان همخوانی چکیده‌های تمام‌نمای این حوزه، مشخص شد عنصر «ذکر اطلاعات کتابشناسی مقاله در صفحه چکیده» با 100%، بیشترین و عنصر «بیان یافته‌های پژوهش» با 49/58%، کمترین میزان انطباق را با عناصر گزینشی این استاندارد داشته است. با نگاهی به نمودار شماره 1، روشن می‌شود که در چکیده‌های راهنما، مجله بررسی‌های «حسابداری و حسابداری» با 92/59%، بالاترین رتبه را در میزان همخوانی با استاندارد مذکور را به خود اختصاص داده است. مجله «نامه علوم اجتماعی دانشگاه تهران» با 90/74% و مجله «روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز» با 88/89% در رتبه‌های بعدی جای دارند. در جامعه چکیده‌های راهنمای این حوزه، مجله «مطالعات اسلامی دانشکده الهیات دانشگاه فردوسی مشهد» با 72/22% کمترین میزان مطابقت را با عناصر برگزیده از استاندارد ایزو 214 داشت.

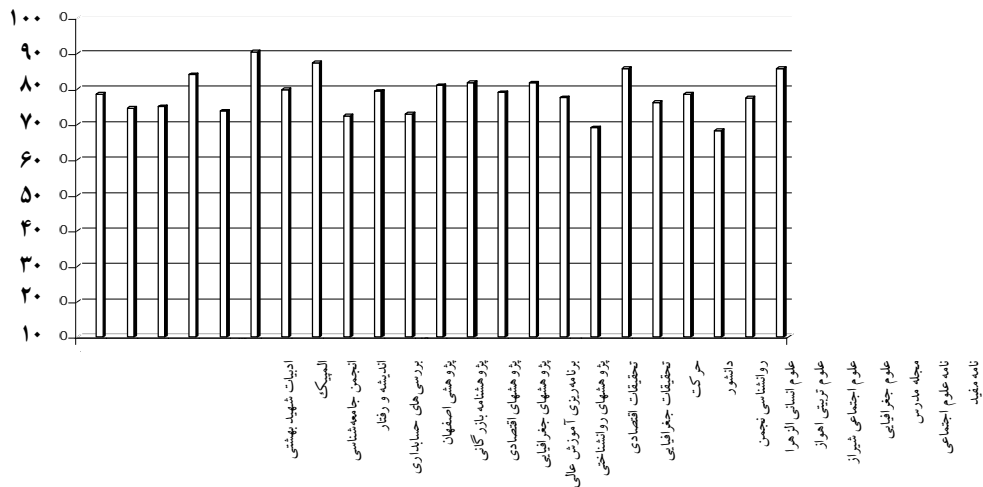

ادبیات اصفهان
 ادبیات تهران
 ادبیات تبریز
 ادبیات تربیت معلم
 ادبیات کرمان
 ادبیات مشهد
 ادبیات شهید بهشتی
 الهیات مشهد
 انجمن جامعه‌شناسی
 بررسی‌های حسابداری
 پژوهشی اصفهان
 پژوهشنامه بازرگانی
 پژوهشهای اقتصادی
 پژوهشهای جغرافیایی
 برنامه‌ریزی آموزش عالی
 تحقیقات اقتصادی
 تحقیقات جغرافیایی
 دانشور
 علوم انسانی الزهرا
 علوم تربیتی اهواز
 علوم اجتماعی شیراز
 علوم جغرافیایی
 مجله مدرس
 مقالات و بررسی‌ها
 نامه علوم اجتماعی
 نامه مفید

نمودار 1. میزان مطابقت چکیده مروری مجله‌ها با استاندارد ایزو 214

با نگاهی به نمودار 2، روشن می‌شود که در گروه چکیده‌های تمام‌نما، «مجله پژوهشی دانشگاه اصفهان» با 90/84٪، بیشترین میزان مطابقت با استاندارد ایزو را دارد و مجله‌های «پژوهش‌های اقتصادی دانشگاه تهران» با 87/30٪ و چکیده «مجله‌های روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه شهید چمران اهواز» و مجله «مفید دانشگاه مفید» با 85/71٪ به طور مشترک در رتبه‌های بعدی قرار دارند و چکیده‌های «مجله مدرس» دانشگاه تربیت مدرس با 68/25٪، کمترین میزان مطابقت را با عناصر مذکور دارد.

چکیده‌های پژوهشی

نمودار 2. میزان مطابقت چکیده تمام‌نمای مجله‌ها با استاندارد ایزو 214

از 31 مجله در دست بررسی، تعداد 30 مجله، الگویی هر چند مختصر را برای تدوین چکیده در قالب پیشنهاد (با ذکر عبارتهایی نظیر بهتر است) یا الزام (در قالب عبارتهایی مثل: باید) ارائه کرده بودند؛ یعنی 96/77٪ از مجله‌های تحت پوشش جامعه مورد مطالعه دارای الگو برای تهیه چکیده است. الگوهای ارائه شده، در مقایسه با عناصر مندرج در استاندارد ایزو 214 بسیار مختصر است و اغلب به 1 تا 3 عنصر در تهیه چکیده اشاره دارد. با وجود اینکه عناصر محدودی در الگوی مجله‌ها برای تهیه چکیده ارائه شده است، بیشتر چکیده‌ها از داشتن معبود عناصر ذکر شده در الگو هم محرومند. در عمل ثابت شد که فقط 20٪ از چکیده‌های جامعه پژوهش، الگوی ارائه شده را به طور کامل (100٪) رعایت کرده‌اند. مجله «پژوهشهای اقتصادی ایران - دانشگاه علامه طباطبائی» با 33/30٪ کمترین همخوانی را با الگوی ارائه شده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها»

داشت. نتایج نشان داد که در کل، میزان مطابقت الگوهای ارائه شده در هر مجله با استاندارد ایزو 214، در گروه چکیده‌های راهنما، 10/92% و در گروه چکیده‌های تمام‌نما 8/72% است.

نتیجه‌گیری

کیفیت چکیده‌های فارسی مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی با هدف ارائه تصویری از وضعیت فعلی آنها بررسی شده است؛ بر اساس تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش، نتایج زیر به دست آمد:

1. بیشتر چکیده فارسی مقاله‌های مجله‌های علمی - پژوهشی حوزه علوم انسانی از نوع چکیده راهنماست.
2. چکیده‌های راهنمای جامعه پژوهش، بیشتر از چکیده‌های تمام‌نما با استاندارد ایزو 214 مطابقت دارد.
3. در بررسی وضعیت الگوهای ارائه شده توسط مجله‌ها معلوم شد که 96/77% از مجله‌های جامعه پژوهش، در خود الگوهایی را ارائه نموده و 75/64 درصد از چکیده‌های این مجله‌ها این الگوها را رعایت کرده‌اند.
4. یافته‌ها نشان داد الگوهای تهیه شده مجله در چکیده‌های مروری در کل 10/92% با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو 214 همخوانی دارد. نیز الگوهای تهیه شده مجله در چکیده‌های پژوهشی، در مجموع 8/72% با عناصر تعیین شده در استاندارد ایزو 214 همخوانی دارد.

ارائه دستاوردها و پیشنهادها پژوهش

اولین دستاورد این پژوهش، تهیه سیاهه مجزا برای ارزیابی چکیده‌های راهنما و چکیده‌های تمام‌نما در حوزه علوم انسانی است که در مطالعات انجام شده مشابه، به این مسئله اشاره نشده است. دستاورد دیگر این پژوهش، ارائه الگوی چکیده‌نویسی است که می‌تواند در بخش «راهنمای نویسندگان» مجله‌های حوزه علوم انسانی گنجانده شود.¹⁵

با توجه به بررسی‌های انجام شده و پاسخگویی به پرسشهای این پژوهش، پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:

1. مطالعه استانداردها و راهنماهای موجود برای بررسی مقایسه‌ای آنها به منظور ارائه سیاهه کاملتر در تدوین چکیده حوزه‌های مختلف علوم.

2. ارائه الگوهای کامل‌تر در بخش راهنمای نویسندگان مقاله‌ها در هر مجله برای نوشتن چکیده و الزام محققان و نویسندگان به رعایت این معیارها بویژه در سازمان‌هایی که خدمات چکیده‌نویسی انجام می‌دهند.

3. ارسال جزوه‌های آموزش چکیده‌نویسی برای محققان، نویسندگان، اساتید و تمام کسانی که در زمینه چکیده‌نویسی فعالیت دارند.

4. استفاده از متخصصان چکیده‌نویسی و مهارت‌های زبانی در ویرایش چکیده‌های ارسالی نویسندگان به دفتر مجله‌ها.

5. ارائه آموزشهای لازم برای چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی در مقاطع مختلف تحصیلی رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی، به منظور عملکرد بهتر و کارآمدتر دانش‌آموختگان این رشته در محیط کاری.

پیوست 1

۱. این الگو به پیوست ضمیمه شده است.

الگوی پیشنهادی برای نوشتن چکیده در بخش «راهنمای نویسندگان مقاله‌ها»

چکیده در مقاله پژوهشی باید شامل اهداف، روش، ابزار، یافته‌ها و نتایج پژوهش و در سایر چکیده‌ها شامل هدف، بحث و تفسیر و نتیجه‌گیری باشد و با رعایت مسائل زبانی (نظیر استفاده از وجه معلوم، پرهیز از اصطلاحات ناآشنا یا توضیح آنها در صورت استفاده، بیان ضمائر در قالب سوم شخص، پرهیز از ارجاع، استفاده از جمله‌های کامل و کوتاه) در 150 تا 250 کلمه در قالب یک بند تهیه شود و دارای کلیدواژه برگرفته از محتوای متن اصلی باشد.

منابع

- پینتو مولینا، ماریا (1376). «الگوی روش شناختی برای چکیده‌نویسی مستند»، ترجمه علی مزینانی، فصلنامه پیام کتابخانه، دوره هفتم، شماره 1 (بهار): 55-68.
- حفیظی اردکانی، محسن (1378). تعیین میزان رعایت استاندارد در تهیه چکیده فارسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت مدرس و دانشگاه تهران بین سالهای 1374-1376، پایان‌نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشگاه علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- داورپناه، محمدرضا (1382). جستجوی اطلاعات علمی و پژوهشی در منابع چاپی و الکترونیکی، تهران: دبیزش.
- دیانی، محمدحسین (1378). «حجم نمونه در پژوهش‌های پیمایشی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فصلنامه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، ج. 2، ش 3 (پاییز): 59-69.
- لانکستر، ویلهلم (1382). نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، ترجمه عباس گیلوری، تهران: چاپار.
- مختاری، حیدر (1382). «انطباق چکیده مقاله‌های مجلات دانشگاه‌های علوم پزشکی با دستور العمل‌های گروه ونکوور و استاندارد ایزو 214». فصلنامه کتاب، شماره 57، (بهار): 42-52.
- مهدوی، محمدنقی (1366). چکیده‌نویسی، مفاهیم و روشها، تهران: مرکز اسناد علمی و فرهنگی.
- Borko, H. (1963). "Criteria for Acceptable Abstracts: A Survey of Abstractors" American Documentation, 14: 60-149.
- Fidel, R. (1986). "Writing Abstracts for Free-Text Searching", Journal of Documentation, 42(1): 11-22, Available online at: <http://www.sid.ir/Fa/JournalList.asp> (Viewed on 2005/05/10)
- Hartley, James (2003). "Improving the Clarity of Journal Abstracts in Psychology". Science Communication, 24(3): 366-379, Available online at: <http://scx.sagepub.com/cgi/content/abstract/24/3/366> (Viewed on 2005/05/21)
- International Organization for Standardization, Documentation: Abstracts for Publication and Documentation (1976). Geneva, Iso.
- Koopman, phil (2004). "How to Write an Abstract?", Available online at: <http://www.ece.edu/koopman/essays/abstract.html> (Viewed on 2005/06/13)

- Narine , Lutchmie et al (1991). " Quality of Abstract of Original Research Articles in CMAJ in 1989 ", Canadian Medical Association Journal , 144 (4) : 449 _ 453.

- Pinto , Maria (2003) . "Engineering the Production of Meta-Information: The Abstracting Concern".

Journal of Information Science, 29 (5) : 405-417, Available online at: <http://jis.sagepub.com/cgi/content/refs/29/5/4> (Viewed on 2005/05/16)

- Teylor and Rose , J. (1997). "Writing an Abstract ", Available online at: <http://www.utoronto.ca/hswriting/abstract.htm> (Viewed on 2005/04/24)

- Tibbo , Helen Ruth , Kidd, Advisor : Jerry S. (1992) . "Abstracts, Online Searching, and the Humanities : An Analysis of the Structure and Content of Abstracts of Historical Discourse ". Library

And Information Science Research 14 (1) : 31-56 , Available online at: <http://www.clis.umd.edu/students/dissertations/tibbo.html> (Viewed on 2005/04/30)

- Thompson , C.W. (1973). The Function of Abstracts in the Initial Screening of Technical Documents by the User. Information Science , 24: 270-276.